

GANDHI EN DE CRISIS

Naar een economie van waarheid, zelf-onthoudende liefde en rentmeesterschap.

Rutger Henneman

Rutger Henneman is cultureel antropoloog en filosoof. Hij studeerde Internationale Ontwikkelingsstudies in Wageningen. Hij deed onafhankelijk onderzoek naar de religieuze en spirituele wortels van de moderne Schotse landhervorming. Als zelfstandig ondernemer begeleidt Henneman enkele buurtmoestuinen in Rotterdam en geeft hij verdiepende sociaaleconomische en filosofische cursussen. Ook is hij voorzitter van Stichting Vredestuin die de Gandhituin beheert in Rotterdam en een nieuwe Vredestuin opzet in het centrum van de stad. Daarnaast is hij hoofdredacteur van Het Potentieel.

Voor meer informatie: www.rutgerhenneman.com

Inleiding

We leven in een tijd van crisis. De wereld is instabiel en vol leed: het leed van armoede, onderdrukking, ecologische destructie, ontheemding, nucleaire ongelukken, oorlogen en de ontwikkeling van steeds effectievere massavernietigingswapens. Doemscenario's die wijzen op een toekomstige escalatie en ondergang van onze beschaving zijn te optimistisch. Voor massa's mensen in de sloppenwijken in de miljoenensteden op aarde, voor hen in vluchtelingenkampen, voor hen die op drift zijn door de verwoestijning die het gevolg is van onze overconsumptie, voor hen die hun kinderen verloren hebben aan hongersnood en hun geliefde in bloedige burgeroorlogen, voor hen is de beschaving al lang ten onder gegaan en is de zondvloed een dagelijkse realiteit.

We houden niet van doemprofeten en blijven graag optimistisch. Maar dat optimisme is alleen mogelijk op relatief rustige eilandjes in de wereld, zoals in een land als Nederland. Die 'rust' en dat optimisme zijn het product van onze rijkdom en dus van onze overconsumptie waarmee we de wereld leegroven. Ik ben een optimist, maar alleen omdat ik geloof dat het onmogelijke mogelijk is. Maar dan moeten we dus eerst erkennen dat binnen onze moderne kapitalistische economie en cultuur het *onmogelijk* is de wereld te redden van de dagelijkse ondergang. Het geweld en kwaad van armoede en ecologische destructie zijn inherent verbonden met de fundamentele economische en

culturele structuren van ons dagelijks leven. Pas als we zien dat er niks minder moet gebeuren dan het onmogelijke, is er hoop op verandering. Sociale bewegingen die niet expliciet en primair de fundamenteën van onze economie en cultuur verwerpen en streven naar een radicale (radix = wortel) omslag in ons dagelijks denken, voelen en doen, hebben geen potentieel. In dit artikel ga ik in gesprek met Gandhi om te illustreren hoe diep de wortels van de crisis van onze tijd gaan en hoe radicaal een maatschappelijke en culturele omslag moet zijn.

Mohandas Gandhi (1869-1948) wordt gezien als de vader van India die het volk voorging in de strijd tegen onderdrukking. Hij was de spin het web van het Nationale Indiase Congres, wat het bolwerk was van verzet tegen het Britse Rijk. Ook streed hij tegen armoede, de moderniteit en het kapitalisme. Kortom, Gandhi was een politicus en een sociale activist. Maar hij zag zichzelf bovenal als een devoot spiritueel en religieus man, die de boodschap van zelf-onthouding van de Bhagavad Gita op de meest pure manier wilde doorleven. Hij werd (tegen zijn zin) de Mahatma (de Grote Ziel) genoemd en had in de ogen van velen een heiligenstatus. Zijn essentieel spirituele kijk op het leven is ook de basis voor zijn kritiek op overconsumptie, op het modernisme en het kapitalisme en de basis voor zijn visie op een betere wereld.

Zijn kritiek en visie hebben ons ook vandaag de dag nog veel te leren over de essentie van de crisis van onze tijd, en over potentieel voor een betere wereld. Door in gesprek te gaan met Gandhi wil ik illustreren dat ecologische en sociale initiatieven de status quo van onze ontwrichtende economie alleen maar bestendigen, wanneer ze niet *expliciet en primair* de volgende hervormingen nastreven.

- 1) We dienen een nieuwe economie te bouwen, gebaseerd op de eigendomsrechten en -plichten die voortkomen uit een houding van rentmeesterschap. Rentmeesterschap is het tegenovergestelde van individueel exclusief eigendom wat de basis is van onze huidige economie.
- 2) Om de maatregelen door te voeren die daarbij komen kijken is het nodig dat we streven naar een 'spirituele omslag'. Wat houdt dat in? Een spirituele omslag is een revolutie in de manier waarop we streven naar een vervuld leven. Armoede en ecologische destructie zijn een manifestatie van een onderliggende 'spirituele crisis': een massaal falen om in ons dagelijks leven op een vervulde manier te leven en samen te leven. De sociaaleconomische maatregelen die nodig zijn om armoede en ecologische destructie achter ons te laten, komen allemaal neer op het

drastisch versimpelen van onze materiële levensstandaard. Deze ‘eigendomsmaatregelen’ zullen nooit democratisch (en dus massaal) worden gesteund, tenzij het merendeel van de bevolking de innerlijke beleving ontwikkelt dat materiële groei in *werkelijkheid* geen groei is en dat *ware* groei zich bevindt in een leven van onthouding en zelf-onteigenende liefde.

- 3) Om die spirituele omslag te ontketenen is het nodig dat we streven naar een ‘ontologische omslag’. Dat is een omslag in onze dagelijkse beleving van wat werkelijk (en waar) is. Want onze spirituele crisis is een manifestatie van ons culturele onvermogen om tot waarheid te komen over de spirituele en morele werkelijkheid. De ecologische, sociale en spirituele crisis van onze tijd is in essentie een ‘ontologische crisis’. De oorsprong van deze crisis ligt bij de ontwikkeling en groei van het modernisme en postmodernisme als kennisstelsels. Zij bieden geen ‘grond’ of ‘hulpbronnen’ om tot waarheid over een dergelijke werkelijkheid te komen. Het modernisme en postmodernisme moeten dus overwonnen worden om ‘weer’ te kunnen beleven dat het *voor iedereen, absoluut en universeel* geldt dat hebzucht het leven niet vervuld, maar zelf-onteigenende liefde wel, ongeacht wie (welk subject) dat beleeft en ongeacht de historische en sociale context waarin iemand leeft.

Initiatieven die een dergelijk programma expliciet en primair uitdragen zijn schaars. Door het huidige materialisme en egoïsme, het post-politieke pragmatisme en de postmoderne strijd tegen de absolute waarheid en ‘grote verhalen’, is er geen historische ‘tijdsgeschiedenis’ te bedenken die ongunstiger is voor het bestrijden van armoede en ecologische destructie.

Een gesprek met Gandhi kan ons helpen dit alles te illustreren. Veel meer dan dat claim ik niet te doen in dit artikel. Ten eerste claim ik niet dat ik Gandhi aan het woord laat over onze crisis en onze huidige sociale bewegingen. Dat zou onrecht doen aan Gandhi (alsof hij ook voorspellingen gedaan zou hebben over onze tijd). En het zou mijn conclusies te veel autoriteit verlenen (*luister naar mij, want Gandhi vond...*). De conclusies zijn slechts het gevolg van mijn selecties, reflecties, verdere uitwerkingen en extrapolaties van Gandhi’s denken, voelen en doen. Dit is geen artikel over Gandhi, maar een gesprek. Ten tweede, claim ik niet meer te doen dan te illustreren. De onderbouwing van de maatschappelijke en culturele visie en kritiek die ik in dit artikel neerzet, is niet meer dan een eclectische verzameling beschouwingen op moreel, sociaal-analytisch, spiritueel

en filosofisch gebied. De analyse is verre van sluitend. Gezien de omvang van de materie en die van dit artikel kan ik niet meer doen dan een beeld geven van het programma waar ik intellectueel en praktisch als schrijver en activist aan werk.

Armoede, Eigendom en Rentmeesterschap

Laten we eerst kijken naar Gandhi's strijd tegen armoede, tegen het modernisme en kapitalisme en naar de sociaaleconomische wortels van de crisis van onze tijd. Zijn meest beroemde campagnes voor onafhankelijkheid waren altijd tegelijk gericht tegen armoede. Hij wist het National Indian Congres te verheffen van een elite-bolwerk tot een massabeweging met zijn campagnes in Champaran en Kheda waar de boerenbevolking door de landheren onderdrukt werd door hoge pacht en belasting en door het verplicht verbouwen van marktgewassen als Indigo. Zijn continue oproep om zelf te spinnen en kleding te vervaardigen was niet alleen bedoeld om de financiële macht van de Britten te ondermijnen, maar ook om zelfvoorzienende dorpseconomieën nieuw leven in te blazen. Hij reisde het continent af om in dorpen ontwikkelingsprojecten te starten.

De strijd tegen armoede was voor Gandhi inherent verbonden met de strijd voor een onafhankelijk India. Als armoede zou blijven bestaan wanneer de Britten zouden vertrekken, dan zou volgens Gandhi de bevolking van India nog steeds niet bevrijd en onafhankelijk zijn. Men zou niet meer onderdrukt worden door de Britten, maar door een Indiase elite. Gandhi zag armoede als één van de ergste vormen van geweld. Het is leed wat de ene mens de ander toebrengt met name door teveel te consumeren.

“God never creates more than what is strictly needed for the moment, with the result that if anyone appropriates more than he really needs, he reduces his neighbor to destitution. The starvation of people in several parts of the world is due to many of us seizing very much more than we need.”¹

In andere woorden: ‘De aarde biedt genoeg voor ieders behoefte, maar niet voor ieders hebzucht’². De term ‘ecologische voetafdruk’ bestond nog niet in Gandhi's tijd, maar Gandhi wees duidelijk op de ruimte op aarde of het land op aarde wat we bezet houden met onze consumptie. Hij wees echter niet op de ecologische maar sociale consequentie van die voetafdruk. Als ik teveel consumeer (zelfs als het gaat om ‘eerlijke’ luxeproducten als Max Havelaar koffie) dan sluit ik een

ander uit van het product van de aarde en dus van een middel om te leven. Mijn consumptie is het toebrengen van leed aan een ander en dus een vorm van geweld. Onthouding en een simpel leven is het antwoord op armoede. Als je alleen consumeert wat je nodig hebt, is er genoeg voor iedereen.

In de tijd van Gandhi (1869-1948) heerste er nog niet zoiets als een bewustzijn van de ecologische problemen van onze manier van leven. De huidige ecologische crisis met haar problemen als klimaatverandering, milieuvervuiling en uitputting van natuurlijke hulpbronnen, kan gezien worden als een verdieping van het geweld waar Gandhi op wees. Met mijn consumptie hier in Nederland sluit ik niet alleen anderen uit, ik vernietig voor lange tijd de natuurlijke hulpbronnen waar zij van zouden kunnen leven.

Industrialisme

Gandhi wees de moderne samenleving aan als oorzaak van de massale armoede in India. “It is my deliberate opinion that India is being ground down not under the English heel but under that of modern civilization... It is machinery that has impoverished India.”³ Gandhi’s kritiek op de moderniteit is gericht op veel terreinen: van educatie en de praktijk van dokters en advocaten tot een kritiek op de ‘irreligieuze’ cultuur (niet per se op seculariteit, want hij was voor de scheiding van kerk en staat). Maar ‘machinery’ of industriële productie is volgens Gandhi ‘the chief symbol of modern civilization; it represents a great sin.’⁴ Op wat voor sociaaleconomische aspecten wees Gandhi industrialisatie af?

Volgens Gandhi was er geen sprake van zelf-regie en onafhankelijkheid (swaraj) als India een modern land zou worden met een geïndustrialiseerde economie. Door massaproductie verdwijnt namelijk het lokale ambachtelijke vakmanschap. De werkende klasse specialiseert zich zo sterk dat men zichzelf afhankelijk maakt. Daardoor kan een kleine minderheid leven op de exploitatie van de afhankelijke massa.⁵ Doordat industrialisatie de productie massaal vergroot, doet het niks anders dan het geweld van overconsumptie en armoede vergroten. En als je die visie extrapoleert naar onze tijd, dan kan je zeggen dat industriële productie ons vermogen tot ecologische destructie heeft vergroot.

Niet alleen onthouding, maar ook simpel ambachtelijk werk of ‘bread labour’ is volgens Gandhi het antwoord op het geweld van de moderniteit. ‘Bread Labour’ is een term die Gandhi van Tolstoy had geleend. Dat is het idee is dat er niks eervoller is dan fysiek werk om jezelf te voorzien in je dagelijkse behoeften. Je weet dan zeker dat je niemand uitbuit die voor jou behoeftes werkt. Je maakt jezelf minder afhankelijk en dus vrijer. En je groeit innerlijk

door je te zuiveren van hebzucht en luiheid en door te groeien in deugden als geduld, tevredenheid, dienstbaarheid en vlijt. Als Indiërs zouden stoppen met het kopen van kleding uit fabrieken in Manchester, en alleen ambachtelijk en lokaal gesponnen kleding zouden kopen, dan zou de Indiër niet meer onderdrukt worden door het Industrialisme.

Exclusief Eigendom en Rentmeesterschap

Gandhi bestreed naast de moderniteit ook het sociaaleconomische fundament van de kapitalistische economie: individueel exclusief (uitsluitend) eigendom over natuurlijke hulpbronnen, met name over land, en over gemeenschappelijke productiemiddelen. Elke eigendomsclaim die een ander uitsluit van middelen om te leven kan gezien worden als een vorm van geweld. Sterker nog, Gandhi's visie dat armoede een vorm van geweld is, impliceert dat armoede in essentie een eigendomsprobleem is. Het is het probleem dat de ene mens zich delen van de aarde en het product van de aarde toe-eigent ter uitsluiting van anderen. Armoede kan gezien worden als een inherent probleem van exclusief eigendom. Zou eigendom inclusief zijn, dan zou er geen armoede zijn omdat niemand uitgesloten wordt van de middelen om te leven.

Gandhi kende het begrip inclusief eigendom niet. Zijn visie is gebaseerd op een traditioneel begrip van rentmeesterschap. Land kan volgens Gandhi niet gezien worden als eigendom. Land wordt ons volgens Gandhi toevertrouwd door God om te beheren voor het vervullen van de behoeftes van de samenleving.⁶ Wij beschikken over land als een beheerder of rentmeester (trustee). Niet als eigenaar die recht heeft op land en dat recht kan afdwingen, maar als iemand die een gunst verleend wordt en daardoor voornamelijk plichten of een opdracht heeft. Mensen die beschikking hebben over land moeten het beheren in dienst van behoeftes en dus voornamelijk in dienst van de armen.

Gandhi verzette zich ook tegen het communistische idee van een staatsgerichte onteigening van grootgrondbezitters en tegen een centralistische modernisatie en industrialisatie van India. Zijn visie had meer trekken van vooral sociale stromingen binnen het anarchisme. Gandhi zag de boerengemeenschap als basis van een onafhankelijke samenleving. Ook adviseerde hij kleine industrieën om hun productiemiddelen in gemeenschappelijk eigendom te houden. Macht moest gedecentraliseerd worden.

“Independence must begin at the bottom. Thus every village will be a republic or Panchayat having full power. It follows, therefore, that every village has to be self-sustained and capable of managing its affairs even to the extent of defending itself against the whole world.”⁷

Ook al heeft zijn visie trekken van modern anarchisme, in essentie is het ideaal van rentmeesterschap het fundament van een niet-moderne ideologie. Het is niet gebaseerd op principes als vrijheid en gelijkheid, maar op een spiritualiteit, een project van innerlijke vervulling. Het is niet gericht op het claimen van rechten voor jezelf of jezelf als onderdeel van een gemeenschap. Het is gericht op zelf-onteygening, op het geven van jezelf en het dienen van anderen: op plichten. Uiteindelijk behoort land niet tot het individu, en ook niet tot de gemeenschap, maar tot het hogere in het leven, God, of de vervulling van het leven. En daarom krijgen wij met het gebruik ervan ook een hogere of spirituele opdracht. We moeten land gebruiken in zelfloze dienstbaarheid aan de samenleving haar armen en onderdrukten.

Als we Gandhi's visie verder uitwerken kunnen we ook klimaatverandering en uitputting van natuurlijke hulpbronnen in essentie zien als eigendomsproblemen. Met onze ecologische voetafdruk bezetten we land ter uitsluiting van lokale bevolking die daardoor gedwongen wordt in sloppenwijken te leven. Met onze toegang tot landbouwgrond overal ter wereld is het mogelijk dat wij zoveel consumeren dat er verwoestijning plaats vindt en oerwouden gekapt worden. Overal ter wereld zijn gemeenschappelijke dorpsstructuren ontmanteld en land geregistreerd als individueel exclusief eigendom, vaak door herstructureringsprogramma's opgelegd door de Wereldbank en het IMF. Alleen daardoor is het mogelijk dat een lokale boer die voorheen produceerde voor zelfvoorziening nu anderen kan uitsluiten van enorme oppervlaktes land om met een monocultuur koffie te produceren voor ons. Alleen daardoor kunnen wij onze ecologische voetafdruk vergroten.

Willen we dus iets doen tegen de sociale en ecologische crisis van onze tijd dan moeten we ons primair richten op de bestrijding van individueel uitsluitend eigendom over de aarde, haar hulpbronnen en over gemeenschappelijke productiemiddelen. Alle rechten over hulpbronnen en productiemiddelen kunnen eigendomsrechten genoemd worden. Eigendomsrechten dienen geen uiting te zijn de wil van individuen en van uitsluiting. Rechten over land, hulpbronnen en productiemiddelen moeten we verdelen volgens principes van insluiting en dienstbaarheid aan de bevrediging van de behoeftes van iedereen

en dus met name aan de bestrijding van armoede. Doen we dat niet dan bestendigen we problemen van armoede en ecologische destructie.

Spirituele Omslag

Maar voordat we zover zijn moet er eerst een veel diepere omslag plaatsvinden. Voor Gandhi was het geweld in armoede, industriële productie en individueel exclusief eigendom een manifestatie van een spirituele degeneratie. Deze maatschappelijke structuren hebben hun wortels in een innerlijk falen om op een vervulde manier samen te leven: in hebzucht, luiheid, materialisme, eigenbelang of egoïsme. Wil je dus een probleem als armoede tegengaan, dan moet er volgens Gandhi eerst een innerlijke of spirituele hervorming plaats vinden.

Dan moet men weer streven naar innerlijke vervulling, verlichting of ‘moksha’: een staat van bevrijding van de ziel.

Volgens Gandhi is onthouding de hoogste vorm van religie en als zodanig terug te vinden binnen elke religieuze traditie.⁸ Hij zag het als de kern van de Bergrede van Jezus Christus, maar ook van de Bhagavad-Gita.⁹ Onthouding is het antwoord op de centrale religieuze vraag hoe er vrijheid kan zijn voor mensen, terwijl we gebonden zijn aan ons lichaam en dus aan actie. Zelfs niks doen is een handeling. Maar verlangens hechten ons en maken ons dus onvrij. We vinden vrijheid en onthechting in actie zonder verlangen, oftewel: onthouding. Gehechtheid komt ook altijd met een bewustzijn of gedachte aan het ‘ik’. Willen we ons onthechten dan moeten we elke vorm van egoïsme en eigenbelang tegengaan. Elke handeling moet een vorm van zelfopoffering zijn en het zelf ‘tot nul reduceren’.¹⁰

Bezit is niet alleen een vorm van geweld naar anderen toe. Het hindert ook elk streven naar onthechting. Iemand die hecht aan spullen is niet bevrijd, want hij maakt zichzelf afhankelijk van het lot van die spullen. En elke vorm van bezit gaat gepaard met egoïsme. Zelfs je lichaam moet je niet zien als je eigendom. Om elke vorm van egoïsme tegen te gaan in je handelen draag je het handelen op aan het Goddelijke of aan God in alles en iedereen. Je stelt niet jezelf centraal, maar offert elke seconde om je dienstbaar te stellen aan mensen die jou hulp het meest nodig hebben. Oftewel, je kan zelfs geen minuut van je tijd zien als je bezit. Het behoort toe aan de armen en onderdrukten. Deze continue dienstbaarheid en zelf-gevende liefde was volgens Gandhi een oplossing die in elk moment je innerlijke moeilijkheden weg kan nemen. In de woorden van Gandhi zelf:

“Ik zal jullie een talisman geven. Telkens wanneer je in twijfel verkeert of wanneer je ego je te machtig wordt, probeer dan dit hulpmiddel. Haal je het gezicht voor de geest van de armste, meest hulpeloze mens die je ooit hebt gezien en vraag je af of de stap die je overweegt te nemen voor hem van enig nut is. Zal hij er iets bij kunnen winnen? Zal hij er de macht over zijn eigen leven en bestemming door terugkrijgen? Met andere woorden, zal het leiden tot ... onafhankelijkheid voor de lichamelijke maar ook spiritueel verhongerde miljoenen in ons land? Dan zul je bemerken dat je twijfels en je ego wegsmelten.”¹¹

In onthouding zit dus innerlijke (spirituele) groei. In hebzucht en materiële groei zit een spirituele degeneratie.

Individueel exclusief eigendom is niet alleen een vorm van gestructureerd handelen. Het is ook een manier waarop wij ons innerlijk relateren tot dat wat we in eigendom hebben (de aarde of haar productiemiddelen) en tot hen met wie we die eigendomsrechten en afspraken hebben (onze medemens, gemeenschap of samenleving). Leven we volgens de verhouding van exclusief eigendom, dan gaan wij innerlijk een relatie aan van uitsluiting, overheersing ten opzichte van de aarde en onze medemens die we dwingend willen uitsluiten van ons bezit (desnoods met een aanspraak op het monopolie van geweld van de staat die onze rechten beschermt). Willen we exclusief eigendom bestrijden dan moeten we ons innerlijk hervormen.

Rentmeesterschap is een andere manier waarop we ons innerlijk relateren tot de aarde en onze medemens of gemeenschap. Deze innerlijke relatie is een expressie van een spiritualiteit van zelf-onthoudende of altruïstische liefde. Rentmeesterschap gaat in essentie niet uit van een recht, een vrijheid of gelijkheid die wij verdienen, kunnen claimen of opeisen. Het gaat in beginsel uit van plichten en van dat wat wij kunnen geven. Wij relateren ons innerlijk tot anderen en tot de aarde in een ‘geest’ of innerlijke staat van onthouding, bezitloosheid, geweldloosheid en dienstbaarheid i.p.v. overheersing, uitsluiting en geweld.

Om een probleem als armoede en de sociale crisis van het moderne kapitalisme tegen te gaan, moeten we individueel exclusief eigendom als basis van de economie verwerpen. Maar daarvoor is een spirituele omslag nodig. We moeten gaan beleven dat materiële groei geen werkelijke groei is maar een degeneratie en dat onthouding, bezitloosheid en dienstbaarheid ware groei is.

Alleen dan zullen we de onthouding naleven inherent aan een economie van rentmeesterschap.

Waarheidskracht

Sinds Gandhi's tijd is armoede op aarde alleen maar massaler geworden. Het probleem van ecologische destructie verscherpt de sociale crisis waarin de ene mens de ander leed toebrengt. De noodzaak tot een andere economie gebaseerd op rentmeesterschap, inclusiviteit en onthouding is urgenter dan ooit te voren. Daarvoor is het urgenter dan ooit dat we vervulling zoeken in onthouding in plaats van in rijkdom en welvaart en dat we een simpel leven gaan zien als groei in plaats van achteruitgang. Zonder een dergelijke spirituele omslag zullen we nooit democratisch de maatregelen nemen die nodig zijn om de radicale armoede en ecologische destructie van het kapitalisme tegen te gaan.

Maar een spirituele omslag is alleen mogelijk als we überhaupt het spirituele als *werkelijk* zijn gaan zien en als we gaan inzien dat er zoiets is als spirituele *waarheid*. Er is dus een ontologische omslag nodig: een omslag in de manier waarop we beleven wat werkelijk is. Gandhi was zeer expliciet over die ontologische grondslag van zijn denken, voelen en doen. Ook al ging hij niet de strijd aan met moderne filosofen, zijn beleving van wat waar en werkelijk is, staat in fel contrast met modernisme en postmodernisme. Als we reflecteren over dat contrast kunnen we illustreren onze tijd zich kenmerkt door een onvermogen om tot spirituele (en morele) waarheid te komen. Een ontologische crisis ligt ten grondslag aan de spirituele crisis van onze tijd.

Gandhi noemde zichzelf boven alles een 'votary of Truth'. Vooral het ontstaan van de naam satyagraha voor de geweldloosheidsstrijd werpt veel licht op Gandhi's waarheidsbeleving en dus ook op zijn beleving van wat werkelijk is.

“Truth (*satya*) implies love, and firmness (*agraha*) engenders and therefore serves as a synonym for force. I thus began to call the Indian movement 'satyagraha', that is to say, the Force which is born of Truth and Love or non-violence, and gave up the use of the phrase 'passive resistance'.”¹²

De geweldloze strijd had het doel om de waarheid aan het licht te brengen van het verborgen kwaad in beleid, wetten en maatschappelijke structuren. Geweldloze strijd was namelijk actief en confronterend. Toen Indiërs in Zuid-

Afrika in 1907 gedwongen werden zich te registreren en een pas bij zich te dragen, was het antwoord van de Satyagraha-beweging ‘vreedzame non-coöperatie’. Men ging zich niet registreren en weigerde om een pas bij zich te dragen. Maar dit moest openlijk gebeuren. Een afvaardiging van de beweging zocht de machthebbers op om duidelijk te maken dat de wet een onderdrukkende wet was. Er werden passen verbrand tijdens massademonstraties. En Indiërs meldden zich massaal opzettelijk bij de grens zonder pas. De werkelijkheid van het kwaad kwam aan het licht, doordat de macht niet anders kon dan mensen oppakken en de gevangenen volgooien.

Daarnaast werkte geweldloosheid niet door de tegenstander te vernietigen of fysiek te dwingen, maar te *overtuigen* en te bekeren. Het innerlijk pure gedrag van de satyagrahi zou het goede in de tegenstander aanspreken. Door niet mee te werken met een onderdrukkende maatregel, maar ook nooit vijandig te zijn tegen de mensen die deze maatregel uitvoeren, zou de tegenstander van binnen geraakt worden en zich bekeren tot een beter leven.

Door de moed en puurheid van geweldloosheidsstrijders zou er steeds meer sympathie geogst worden, en zou het geweld steeds minder steun vinden in de samenleving als geheel.

De waarheidskracht van de geweldloze strijd werkte dus in twee richtingen. De waarheid van het kwaad in geweldsstructuren werd aan het licht gebracht. En de tegenstander werd overtuigd van de waarheid van het goede en van morele wetten. Bovendien werd de zelfopofferende liefde van de geweldloosheidsstrijd gezien als een *werkelijke* kracht. Liefde heeft voor Gandhi een werkelijkheid die sterker en dwingender is dan geweld, omdat liefde waarheid in zich draagt en geweld niet. En er is niks ‘dwingender’ dan waarheid. Voor Gandhi was zijn geloof in geweldloosheid als middel tegen het zware geweld van een onderdrukkend regime als het racistische kolonialisme, geen naïeve hoop. Gandhi *wist* dat de strijd gewonnen zou worden.

We zien dus dat ‘waarheid’ en ‘werkelijkheid’ voor Gandhi vooral van een morele en spirituele aard zijn.

“I am but a seeker after Truth. I claim to have found a way to it. I claim to be making a ceaseless effort to find it. But I admit that I have not yet found it. To find Truth completely is to realize oneself and one’s destiny, i.e. to become perfect.”¹³

In andere woorden, waarheid is voor Gandhi een spirituele staat van zijn. Je zou kunnen zeggen dat er in de spirituele zoektocht naar de vervulling van het leven

waarheid zit. In die zoektocht kan je het goed hebben of fout. Je kunt vervulling nastreven in rijkdom terwijl rijkdom je leven niet vervult. Maar je weet pas echt of iets je leven vervult als je de ultieme staat van verlichting bereikt hebt. Daarom zit er tussen waarheid en verlicht-*zijn* geen verschil. Waarheid *is* de spirituele staat van verlicht-zijn, het ultieme doel van de mens. Dit inzicht is ons als moderne en postmoderne mens vreemd. Voor ons heeft een stelling waarheid of niet. Er zit waarheid (en onwaarheid) in gedachtes of in wat je zegt of schrijft (in taal), niet in wat je bent of hoe je je voelt.

De Ontologische Crisis van Onze Tijd

Het is niet moeilijk te zien hoezeer de visie van Gandhi strijdig is met de werkelijkheidsbeleving van onze moderne cultuur die gedomineerd wordt door de wetenschap en existentialistische en postmoderne impulsen. Ons wordt geleerd vanaf de middelbare school dat alleen de wetenschappelijke methode leidt tot zekere waarheid. En dat is een methode van de zintuigen (empirie) en de ratio. We kunnen op deze manier alleen kennis hebben over de materiële en rationele wereld, niet over een spirituele werkelijkheid.

Voor de moderne wetenschap is het spirituele niet objectief, maar subjectief. Het niet-materiële heeft dus een minder absolute werkelijkheid. Het niet-materiële is relatief aan het ik en er is daarom niet voor ieder een zelfde spirituele richting. Gandhi's waarheidsbeleving strookt niet met dit relativisme en ook niet met andere vormen van relativisme (of 'relationalisme') zoals het idealisme, existentialisme en postmodernisme. Voor Gandhi is de waarheid van zelfloze liefde niet relatief aan het ik, noch aan een door het ik bepaald levensproject, noch aan een verhaal, noch aan een traditie, noch aan 'de ander', noch aan een netwerk van mensen. Ongeacht welk verhaal je vertelt, in welk netwerk van mensen je verkeert, hebzucht vervult het leven *niet*, zelfloze liefde *wel*. Dat wat het leven vervult, waarheid, is onveranderlijk: een absolute werkelijkheid. Er is maar één verlichting van het leven en dat is een staat van onthouding en zelfloze liefde.

Het humanisme is misschien wel de dominante 'spiritualiteit' die past bij de verschillende moderne en postmoderne belevingen van waarheid en werkelijkheid. Zonder dat we daarvoor terug hoeven grijpen op een Godsbeleving is het duidelijk dat Gandhi's ontologie onverenigbaar is met het humanisme. 'Ik' geef geen zin aan het leven. Er *is* zin in het leven. De zin van het leven is een gegeven wat zich opdringt aan het subject. Sterker nog, ik

bepaal niet wat de zin van het leven is. De zin van het leven bepaalt wie ik ben. En ik kan het goed of fout hebben over die zin van het leven. Ik heb geen enkele macht om ervoor te zorgen dat hebzucht mijn leven vervult. Ik kan de aard van zelfgevende liefde niet beïnvloeden. Het zit in de aard van liefde dat ze het leven vervult. Het enige waar wij ‘vrij’ in zijn is in de keuze om (in heel onze levensstijl) ‘ja’ te zeggen tegen liefde, en ‘nee’ tegen ondeugden, kwaad en leed, zoals haat, luiheid, angst, enz.

De natuurwetenschap en verschillende postmoderne waarheidsbelevingen missen een *grond* voor een gemeenschappelijke culturele zoektocht naar het vervulde leven. Er is geen grond om te kiezen voor de ‘waarheid’ van de ene traditie, het ene verhaal, of het ene netwerk boven die van een andere. Bij de historische, culturele en sociale ontwikkeling van een nieuw verhaal kan je niet spreken van vooruitgang en een verhaal wat meer waar is dan de vorige. Je kunt alleen spreken van een *ander* en verschillend verhaal. Er is geen grond die voor iedereen geldt en waarop we *gemeenschappelijk* of *cultureel* voortgang kunnen boeken in onze spirituele zoektocht. In het (post)modernisme heerst een cultureel onvermogen om tot spirituele waarheid en groei te komen. Dit heeft verschillende gevolgen. Ten eerste is er geen grond om te kiezen voor de ene ‘staat van zijn’ boven de ander, voor de ene emotie en passie boven de ander. In het ene verhaal wordt de machtige held van de krijger die vijanden verslaat in bloedige oorlogen aangeprezen als de persoon die vervulling vindt. In het andere verhaal de antiheld die zich geweldloos over heeft gegeven aan de machten die er heersen en zich laat folteren aan een kruis, om de overwinning van de dienende aard van God aan te tonen.

Een cultuur die het ene verhaal niet kan herkennen als beter en meer waar dan het andere, wordt niet geleid door de ene passie boven de andere, maar door passie op zich en dus door een anarchie (of schizofrenie) van passies die allemaal verschillend zijn, maar waarvan de één niet kwalitatief boven de ander staat. Dat is de aard van onze moderne en postmoderne cultuur. In het postmodernisme zit die onmacht in het geloof dat spirituele waarheid niet absoluut maar relationeel is (relatief aan netwerken, historie, verhalen, taal, cultuur, de ander). In het modernisme zit die onmacht in het geloof dat spirituele waarheid subjectief (relatief aan het subject) is en de werkelijkheid vooral materieel is en waarheid rationeel. Beide culturele impulsen uit zich in een ideaal van individuele vrijheid en de niet verder in te vullen *zelfontplooiing*. Het nobele devies waar we mee opgroeien is: ‘bepaal zelf maar waarin je vervulling zoekt en hoe (wij weten het niet)’.

Wij kunnen het streven naar onthouding niet herkennen als ware spiritualiteit en we kunnen het streven naar hebzucht als vervulling van het leven niet herkennen als een illusie. Onze cultuur kan geen waarheid van onwaarheid onderscheiden in de vele verhalen en passies die we tegenkomen, geen werkelijkheid van illusie. Er heerst een cultureel onvermogen om tot spirituele waarheid te komen: een ontologische crisis.

Deze ontologische crisis maakt het onmogelijk de spirituele omslag door te maken die nodig is om de ecologische en sociale crisis van onze tijd het hoofd te bieden. We zullen nooit overgaan tot de radicale keus voor onthouding als levensstijl, maar precies tot de consumptiegeest waarin je alles volgt wat lekker voelt. We zullen het intomen van bepaalde verlangens niet beleven als groei, maar als achteruitgang. Een dergelijke cultuur zal nooit democratisch de maatregelen nemen die leiden tot de radicale eigendomsveranderingen die nodig zijn in ons leven en samenleven. De meerderheid die deze wetswijzigingen door zou moeten voeren is er niet klaar voor. De meerderheid zal niet de kracht hebben om haar verslaving aan grootschalige industriële productie te verminderen. En ze zal nooit de neiging tegengaan om rijkdom en bestaansmiddelen exclusief te bezitten ten koste van anderen in een wereldwijde markteconomie.

Samengevat: de huidige crisis van het moderne kapitalisme is in essentie niet alleen een spirituele maar ook een ontologische crisis. Het is een massaal en radicaal cultureel onvermogen tot waarheid te komen. Zolang we geen ontologische hervorming doormaken, kunnen we niet verwachten dat we de radicale levensverandering (en het beleid wat daarbij past) doorvoeren die nodig is om de armoede en ecologische destructie van onze tijd het hoofd te bieden. Er is niks urgenter dan de cultivering van een spirituele waarheidsbeleving.

Het potentieel

Door in gesprek te treden met Gandhi heb ik willen illustreren hoe diep de wortels van de crisis van onze tijd reiken. Armoede en ecologische destructie zijn vormen van geweld die onlosmakelijk verbonden zijn met de institutie van individueel exclusief eigendom in een geglobaliseerde moderne kapitalistische markteconomie. Dit geweld is in essentie een cultureel spiritueel falen om vervulling te vinden in ons leven en samenleven. En die spirituele crisis is in essentie een ontologische crisis: een cultureel onvermogen om tot waarheid te komen over de spirituele werkelijkheid. Willen we iets doen tegen een probleem

als armoede en ecologische destructie dan zullen we als sociale en ecologische beweging ons primair en expliciet moeten richten op die eigendomsstructuren in ons dagelijks leven die ten grondslag liggen aan onze kapitalistische economie. Maar dan moeten we ook een spirituele en ontologische omslag nastreven. Doen we dit niet dan zijn we als beweging machteloos en hebben we geen potentieel om werkelijk te bouwen aan een wereld voorbij de crisis.

Er zijn maar weinig initiatieven in Nederland die dit beseffen. Er vinden indrukwekkende ontwikkelingen plaats binnen zichzelf organiserende groepen mensen in wijktuinen en buurtacties (bewegingen ‘van onderop’), maar ook binnen meer traditionele bolwerken die bouwen aan een sociale en duurzame economie. Voorstellen om het bedrijfsleven te democratiseren, om belasting te heffen op het gebruik van land of andere ecologische ruimte, initiëren impliciet een andere eigendomsrelatie ten opzichte van natuurlijke hulpbronnen en productiemiddelen die ook omarmd kan worden door een geest van rentmeesterschap. Voorstellen om bepaalde productie aan banden te leggen komen overeen met een geest van onthouding.

Maar wat moet het worden met voorstellen die impliciet een totaal andere relatie institutionaliseren tussen mens, gemeenschap en de aarde, terwijl we individueel exclusief eigendom gewoon blijven steunen en niet in twijfel trekken? En wat moet het in een democratie worden van dit soort voorstellen als de voorgestelde drastische materiële achteruitgang van onze levensstandaard niet gezien wordt als *werkelijke* vooruitgang en groei? Het zal niet werken als een beweging voorstellen doet die ergens wel een fundamentele omslag impliceren, terwijl die fundamentele omslag helemaal niet expliciet en primair gesteund wordt.

Dit moet veranderen. De sociale en ecologische beweging moet politieke tanden krijgen. Het (eigendoms)fundament van onze economie moet expliciet hoofddoel worden van hervormingsdrang. En we moeten de radicale zelfopgelegde ascese gaan liefhebben die impliciet in dit soort radicale beleidsvoorstellen aanwezig is. En dat kan alleen als we de innerlijke groei die daarmee gemoeid gaat ook zien als *werkelijke en waarlijke* groei en die ontologische omslag ook als primair en expliciet hoofddoel stellen van onze initiatieven.

Natuurlijk zou een beweging die uit een dergelijk inzicht voortkomt haar kritiek en visie moeten uitwerken tot (1) een programma van concrete sociaaleconomische hervormingen. Ze zal (2) een geweldloze sociale beweging moeten mobiliseren die op massale schaal de culturele en sociaaleconomische hervormingen in de praktijk brengt. Dan heeft het (3) genoeg politiek organisatievermogen om haar resultaat ook in beleid en wetgeving vast te

leggen. Ook op die punten valt alleen al veel winst te halen in Nederland. Er bestaan netwerken met indrukwekkend uitgewerkte hervormingsprogramma's, zoals het Platform voor een duurzame en solidaire economie. Maar zij ondervinden niet de steun van een massabeweging. Ook bestaan er indrukwekkende bewegingen van onderop zoals de stadslandbouwbeweging waarin allerlei mensen stukken groen omvormen tot eetbaar groen. Maar deze bewegingen staan nog maar aan het begin van een uitgewerkt 'politiek' programma en zeker ook van gemeenschappelijk organisatievermogen.

Als deze drie aspecten bij elkaar komen, ontstaat er een effectieve sociale en ecologische beweging. Maar die beweging is dan effectief in het bestendigen van de economische en culturele status quo en dus van de sociale en ecologische crisis van onze tijd, als zij niet primair en expliciet een hervorming van onze eigendomsstructuren, onze spiritualiteit en onze werkelijkheidsbeleving nastreven. Die beweging is dan niet effectief in het bouwen van een wereld voorbij de crisis. Die beweging heeft geen potentieel. Voor massa's mensen is de ondergang van de wereld een dagelijkse realiteit. Die ondergang stopt alleen als wij weer gaan beleven dat de kracht van zelf-onteiende liefde werkelijk is; als het ik van de troon afstapt waar hij niet thuis hoort; als wij de onthouding omarmen die daarbij komt kijken; als wij ons weer verbinden met de aarde en medemens als een rentmeester, en op die deugd een economie bouwen van inclusief eigendom en eenvoud. Gezien het massale concrete dagelijkse lijden in onze tijd van crisis, is die sociaaleconomische, spirituele, en ontologische revolutie urgenter dan ooit te voren.

¹ Gandhi, M.K. (1999), *The Collected Works of Mahatma Gandhi (Electronic Book) Vol. 50*. New Delhi. p. 215

² Pyarelal, N. (1956), *Mahatma Gandhi: The Last Phase, 2 Vols.* Ahmedabad.

³ Gandhi, M.K. (1996), 'Hind Swaraj', in: R. Mukherjee (ed) (1996), *The Penguin Gandhi Reader*. New York. p. 58

⁴ Gandhi (1996) p. 58

⁵ Gandhi was overigens niet tegen techniek op zich. Ook een spinnenwiel en zelf het lichaam zijn vormen van techniek waar we gebruik van maken. Maar Gandhi keerde zich vooral tegen de Westerse verslaving en overgave aan techniek.

⁶ Gandhi, M.K. (2001), 'Answers to Zamindars', in: R. Mukherjee (ed) (1996), *The Penguin Gandhi Reader*. New York. p. 238

⁷ Gandhi, M.K. (1968), *The Selected Works of Mahatma Gandhi, Vol 6.*, S.Narayan (ed). Ahmedabad. p. 451

⁸ Gandhi, M.K. (1983), *Autobiography, The Story of My Experiments with Truth*. Dover. p.60

⁹ Gandhi, M.K. (2009), *The Bhagavad Gita According to Gandhi*. Berkeley. xix

¹⁰ Gandhi (1983) p.454

¹¹ Easwaran, E. (2004), *Gandhi*. Deventer. p.94

¹² Gandhi, M.K. (1999), 'Satyagraha in South Africa', in *The Collected Works of Mahatma Gandhi (Electronic Book) Vol. 34*. New Delhi. p.93

¹³ Gandhi, M.K. (1955), *Truth is God*. Ahmedabad. p. 9